

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ - ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ [8]

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ
Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ERGO • ΑΘΗΝΑ 2009

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ
Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ - ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ
© 2009, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Πανεπιστημίου Αθηνών
Εκδόσεις ERGO

Επιμέλεια: ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

Παραγωγή: Εκδόσεις ERGO
Σελιδοποίηση: Αννέτα Ρουμπίνη

Κεντρική διάθεση: Εκδόσεις ERGO
Υμητού 265, 116 31 Αθήνα
Τηλ.: 210 7564 100, Fax: 210 7564 750
E-mail: info@ergobooks.gr
Website: www.ergobooks.gr

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ - ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ [8]

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ
Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Τετάρτη, 10 Οκτωβρίου 2007
Αμφιθέατρο «Ιωάννης Δρακόπουλος»
Κεντρικό Κτήριο, Πανεπιστημίου 30

Εκδόσεις ERGO • Αθήνα 2009

*Ευχαριστούμε θερμά
τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγητή κ. Χρήστο Κίττα,
τον Αντιπρύτανη Καθηγητή κ. Ιωάννη Καράκωστα
και το Πρυτανικό Συμβούλιο,
την Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών,
Καθηγήτρια κ. Μαρίκα Θωμαδάκη,
το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων για την ηθική
και οικονομική του συμπαράσταση στη διοργάνωση της Ημερίδας.*

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

*Πρόεδρος: Βάλτερ Πούχνερ
Αντιπρόεδρος: Νάσος Βαγενάς
Γενική Γραμματέας: Άννα Ταμπάκη
Ταμίας: Άννα Καρακατσούλη
Μέλος: Γρηγόρης Ιωαννίδης*

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

- 10:00 *Χαιρετισμός από τον Αντιπρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών,
Καθηγητή κ. Ιωάννη Καράκωστα*
- Χαιρετισμός από την Κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής του
Πανεπιστημίου Αθηνών, Καθηγήτρια κ. Μαρίκα Θωμαδάκη*
- Έναρξη των εργασιών της Ημερίδας από τον Πρόεδρο του Τμήματος
Θεατρικών Σπουδών, Καθηγητή κ. Βάλτερ Πούχνερ*

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΠΡΩΤΗ

- Πρόεδρος: ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ*
- 10:30 ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ
«Εισαγωγή στον βίο και τα έργα του Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη»
- 10:50 ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ
*«Η Φαύστα του Δημητρίου Βερναρδάκη:
Το κύκνειο άσμα του Αθηναϊκού Ρομαντισμού»*
- 11:10 ΧΑΡΑ ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΛΑ
«Η Μερόπη του Βερναρδάκη και του Βολταίρου»
- 11:30 ANNA TAMPIAKH
«Η θεωρία περί ρομαντικού δράματος και η Μαρία Δοξαπατρή»

11:50 *Συζήτηση*

12:10 *Διάλειμμα*

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

Πρόεδρος: ΕΦΗ ΒΑΦΕΙΑΔΗ

12:30 ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΕΤΡΑΚΟΥ
«Έρωτας και εθνική προδοσία σε δύο έργα του Βερναρδάκη:
Μαρία Δοξαπατορή και Ευφροσύνη»

12:50 ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ
«Ο Δημήτριος Βερναρδάκης ως συγγραφέας σχολικών βιβλίων.
Η περίπτωση της Ιεράς ιστορίας»

13:10 ΑΝΝΑ ΚΑΡΑΚΑΤΣΟΥΛΗ
«Ο Δημήτριος Βερναρδάκης και η ιστορική διδασκαλία»

13:30 ΜΑΡΙΑ ΤΟΜΠΡΟΥ
«Ο Δημήτριος Βερναρδάκης και η μπαλλάντα»

13:50 *Συζήτηση*

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΡΙΤΗ

Πρόεδρος: ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

17:00 ΕΦΗ ΒΑΦΕΙΑΔΗ
«Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος κριτικός του Βερναρδάκη»*

17:20 ΑΛΕΞΙΑ ΑΛΤΟΥΒΑ
«Η συμβολή του Βερναρδάκη στην ανάδειξη των πρωταγωνιστριών
της ελληνικής σκηνής (Πιπίνα Βονασέρα – Αικατερίνη Βερώνη –
Ευαγγελία Παρασκευοπούλου)»

- 17:40 ΒΑΡΒΑΡΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ
«Η πρόσληψη του Δημητρίου Βερναρδάκη στη μεσοπολεμική περίοδο»
- 18:00 Συζήτηση
- 18:20 Διάλειμμα

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ

Πρόεδρος: ANNA ΤΑΜΠΙΑΚΗ

- 18:40 ΜΗΝΑΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ
«Ο Δημήτριος Βερναρδάκης και τα περί μουσικής»
- 19:00 ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ
«Μια πρώιμη ερμηνεία της Αριστοτελικής Καθάρσεως»
- 19:20 ΣΠΥΡΟΣ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ
«Είναι θεμιτό να μεταγλωττίζονται τα έργα του Δημητρίου Βερναρδάκη;»
- 19:40 ΕΛΕΝΑ ΚΑΜΗΛΑΡΗ
«Η τραγωδία *Κυψελίδες* και το γερμανικό πρότυπό της»
- 20:00 Συζήτηση

* Κατόπιν αιτήματος της συγγραφέως η εισήγησή της δεν περιλαμβάνεται στα *Πρακτικά*

** Σημειώνεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις οι τίτλοι των ανακοινώσεων του Συνεδρίου δεν αντιστοιχούν στους τίτλους των αντιστοίχων ανακοινώσεων των *Πρακτικών*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΕΔΡΩΝ

ΜΗΝΑΣ Ι. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΑΛΕΞΙΑ ΑΛΤΟΥΒΑ

Διδάκτορας Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΦΗ ΒΑΦΕΙΑΔΗ

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Α.Π.Θ. Σχολής Καλών Τεχνών, Τμήμα Θεάτρου

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

Διδάκτορας Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Φραγκφούρτης

ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ

Επίκουρος Καθηγητής Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΒΑΡΒΑΡΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Λέκτορας Τμήματος Θεατρικών Σπουδών Ναυπλίου

ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

Επίτιμος Διδάκτορας Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

Φιλολόγος – Μεταφραστής – Κριτικός Θεάτρου

ΣΠΥΡΟΣ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

Ακαδημαϊκός-Ομότιμος Καθηγητής Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΛΕΝΑ ΚΑΜΗΛΑΡΗ

Υποψήφια Διδάκτορας Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ANNA ΚΑΡΑΚΑΤΣΟΥΛΗ

Επίκουρος Καθηγήτρια Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΧΑΡΑ ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΛΑ

Καθηγήτρια Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Επίκουρος Καθηγήτρια Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Καθηγητής Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ANNA ΤΑΜΠΙΑΚΗ

Καθηγήτρια Τ.Θ.Σ. Πανεπιστημίου Αθηνών

ΜΑΡΙΑ ΤΟΜΠΡΟΥ

Υποψήφια διδάκτορας Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΑΝΤΙΠΡΥΤΑΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΗ κ. Ι. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ

Ως Αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών επιθυμώ να εκφράσω τη χαρά μου, την προσωπική, αλλά, πιστεύω, και ολόκληρης της ακαδημαϊκής κοινότητας, γιατί σήμερα το Πανεπιστήμιό μας τιμά την μνήμη ενός σημαντικού παλαιού της μέλους. Ο Δημήτριος Βερναρδάκης υπηρέτησε το Πανεπιστήμιο Αθηνών σε δύσκολες εποχές, όταν το νεοσύστατο ακόμα ελληνικό κράτος ταλανιζόταν από πολιτικές έριδες και διαμάχες και το νεοελληνικό έθνος, πρόσφατα ενταγμένο στον χάρτη των ελευθέρων λαών, αναζητούσε προσανατολισμό και ταυτότητα. Η παρουσία του Δημητρίου Βερναρδάκη στη θέση του καθηγητή Γενικής Ιστορίας και Φιλολογίας σε εκείνα τα έτη, στα 1861-1869 και 1882-1883, σηματοδότησε μια εποχή οραμάτων αλλά και κρίσεων για το Πανεπιστήμιο Αθηνών και για το ελληνικό κράτος.

Με την οργάνωση όμως της Ημερίδας για τον Δημήτριο Βερναρδάκη το Πανεπιστήμιο Αθηνών τιμάει ακόμη την προσφορά ενός παρεξηγημένου και σχετικά λησμονημένου σήμερα ανθρώπου των ελληνικών γραμμάτων. Ο Βερναρδάκης ήταν ένας επιστήμονας και παιδαγωγός, αλλά πάνω από όλα ήταν ένας δραματικός ποιητής που με τα έργα του ζωντάνεψε την πάλη ανάμεσα στα νέα ρεύματα και απέδωσε την προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας με όργανο τη δημιουργία εθνικής δραματουργίας. Η παρουσία του στα ελληνικά γράμματα αποτελεί ένα από τα πλέον αντιπροσωπευτικά και γνήσια παραδείγματα της λεγόμενης «παλαιάς σχολής», η οποία μοιραία παραμερίσθηκε στα επόμενα χρόνια.

Τιμούμε επομένως σήμερα τον Δημήτριο Βερναρδάκη με τρόπο ακαδημαϊκό: δηλαδή με μια Ημερίδα που στοχεύει να καλύψει –όσο βέβαια αυτό είναι δυνατό– ένα μεγάλο τμήμα της πολυσχιδούς επιστημονικής και λογοτεχνικής του δραστηριότητας και να αξιολογήσει αντικειμενικά την προσφορά του στο χώρο των γραμμάτων και των επιστημών. Συγχαίρω το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών για αυτήν την πρωτοβουλία και ευχαριστώ όλους όσους εργάστηκαν για την πραγματοποίησή της. Ευχαριστώ και καλωσορίζω τους εκλεκτούς συνέδρους, καθώς και όλους τους παρευρισκόμενους.

Ευχαριστώ ιδιαίτερας τον κ. Παναγιώτη Βερναρδάκη, απόγονο του Δημητρίου Βερναρδάκη, για την παρουσία του εδώ και για τη βοήθεια του στην οργάνωση της Ημερίδας.

Εύχομαι ειλικρινώς ευόδωση των εργασιών της Ημερίδας.

Ο Αντιπρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών
Καθηγητής κ. Ιωάννης Καρακώστας

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΗΤΟΡΟΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ κ. ΜΑΡΙΚΑΣ ΘΩΜΑΔΑΚΗ

Κύριε Πρόεδρε του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών,
Αγαπητοί συνάδερφοι,
Εκλεκτοί προσκεκλημένοι,

Με πολλή χαρά και ιδιαίτερο ενδιαφέρον χαιρετίζω την εκδήλωση αυτή, που αφιερώνεται σε έναν δραματοουργό πολύπλευρης εμπνεύσεως και με πολυεπίπεδη δραστηριότητα στα γράμματα και στον πολιτισμό της Ελλάδας. Η Ημερίδα, με τίτλο «Δημήτριος Ν. Βερναρδάκης: Η Ζωή και το Έργο του», αποτελεί φόρο τιμής σε μια εξέχουσα προσωπικότητα της θεατρικής σκηνής και όχι μόνο. Ο Δημήτριος Βερναρδάκης συγκαταλέγεται στις μεγάλες μορφές καθηγητών από την ίδρυση του Πανεπιστημίου, όπου διέτελεσε καθηγητής Ιστορίας και Φιλολογίας καθώς και έφορος της Εθνικής Βιβλιοθήκης κατά την περίοδο που εκτείνεται στις ταραχώδεις χρονολογίες 1861, 1865, 1869 και 1882. Ο Δημήτριος Βερναρδάκης, αν και προσηλώνεται και προσκολλάται, θα λέγαμε, στη λόγια και μάλιστα αρχαϊζουσα ελληνική γλώσσα, εμπλεκόμενος έτσι στην διαμάχη γύρω από το περιβόητο γλωσσικό ζήτημα, αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα 'αναγεννησιακού' ανθρώπου. Homo universalis, ο Βερναρδάκης αφιερώνεται με πάθος στην γνώση και στην οικουμενική της διάσταση, σπουδάζοντας, συν τοις άλλοις, χημεία, μετεωρολογία, βοτανική και συγγράφοντας εκπαιδευτικού περιεχομένου εγχειρίδια: την «Ελληνική Γραμματική εις χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων», «Ψευδαττικισμού έλεγχος», με εστιακό θέμα την διλημματική τότε κατάσταση της ελληνικής γλώσσας, την «Γενική Ιστορία», καθώς και το θρησκευτικού προσανατολισμού πόνημα «Ιερά Κατήχησις», έργο που ελλέγεται και προτείνεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο για την κατήχηση των νέων.

Εξάλλου, ο Βερναρδάκης δημιουργεί για την ελληνική σκηνή έργα μεγαλόπνοα για την εποχή του, εντός των οποίων συνδυάζονται η αρχαιοθέματη έμπνευση και τα ζητήματα που προβληματίζουν τους συγχρόνους του. Ταυτόχρονα, επιχειρεί να γεφυρώσει το Βυζάντιο με τον αρχαίο ελληνικό κόσμο και με την υπάρχουσα παραγωγή πολιτισμού στην χώρα μας. *Μαρία Δοξαπατρή, Μερόπη, Φαύστα, Ευφροσύνη, Αντιόπη*, συγκροτούν σκηνικές δημιουργίες δια των οποίων επικυρώνεται, είτε ρομαντικά, είτε με διάθεση επικολυρική, στα όρια του ηρωισμού, η γυναικεία παρουσία. Οι ηρωίδες του Βερναρδάκη δημιουργούν επίκεντρο εθμικών και συγκινησιακών αναζητήσεων, αντα-

νακλώντας ορισμένες αποχρώσεις της ζωής, της οποίας υπερβαίνουν τον, αναπόφευκτο εντούτοις, ρεαλισμό. Σημειωτέον ότι οι κεντρικές γυναικείες μορφές του Βερναρδάκη καταξιώνουν περαιτέρω τις μεγάλες πρωταγωνίστριες της αθηναϊκής σκηνης, όπως την Αικατερίνη Βερώνη, την Ευαγγελία Παρασκευοπούλου κ.ά. Ο Βερναρδάκης ευτύχησε να δει τα έργα του, συμπεριλαμβανομένων των *Κυψελίδων* και του *Νικηφόρου Φωκά*, στα μεγαλύτερα θέατρα της Αθήνας, εκείνη την εποχή, Ολύμπια, Βασιλικό θέατρο. Όμως, στα γενικά και στα επιμέρους θέματα γύρω από την δραματοουργία του Δημητρίου Βερναρδάκη θα αναφερθούν ενδελεχώς οι εκλεκτοί συνάδελφοι, που κοσμούν το πρόγραμμα της Ημερίδας.

Εύχομαι επιτυχία στους συνομιλητές και ευόδωση των εργασιών της Ημερίδας.

Με εκτίμηση,
Η Κοσμήτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής
Καθηγήτρια κ. ΜΑΡΙΚΑ Μ. ΘΩΜΑΔΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΒΙΟ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ

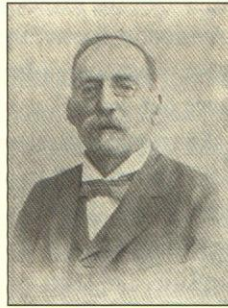
Στην αρχή της ομιλίας μου θα κάνω μια αναδρομή στο παρελθόν, μεταφέροντάς σας νοερά στο Γενάρη του 1907, για να σας περιγράψω την πένθιμη ατμόσφαιρα που επικρατούσε στη Μυτιλήνη μετά το θάνατο του Δημ. Βερναρδάκη.

Ως «μεγάλην συμφοράν, ήτις ενέσκηψεν επί σύμπτασαν την ελληνικήν φυλήν» χαρακτηρίζει ο βιογράφος των Βερναρδάκηδων Μιχαήλ Μιχαηλίδης¹ το θάνατο του Δημητρίου Βερναρδάκη και συνεχίζει: «Ο ύπατος και σοφώτατος των συγχρόνων Ελλήνων λογίων, ο τέταρτος μετ' Ευριπίδην δραματικός ποιητής της Ελλάδος, ο αριπρεπής ιεροφάντης του πνεύματος, ο μελίρρυτος της ιστορικής μούσης υποφήτης, ο έξοχος κριτικός, ο φιλόλογος, ο θεολόγος, ο απαράμιλλος καλλιτέχνης του λόγου, ο τεθρυλημένος Ερημίτης της Μυτιλήνης, ο πολύς Δημήτριος Βερναρδάκης δεν υπάρχει πλέον μεταξύ των ζώντων!» (Φωτ. 1) (Φωτ. 2)

Με ανταπόκριση από τη Μυτιλήνη γράφει η εφημερίδα «Ημερησία» των Αθηνών στις 20 Ιανουαρίου 1907, αναφερόμενη στην κηδεία του Δημ. Ν. Βερναρδάκη, που πέθανε την Παρασκευή 12. Ιανουαρίου 1907, μεταξύ άλλων: «Μετα-

(Φωτ. 1) αριστερά μια φωτογραφία του Δημητρίου το 1863, δηλ. σε ηλικία 30 ετών, και δεξιά η γνωστή ελαιογραφία του Πανεπιστημίου Αθηνών

(Φωτ. 2) αριστερά ο Δημ. Ν. Βερναρδάκης σε φωτογραφία του 1903, δηλ. σε ηλικία 70 ετών. Δεξιά η λαϊκή λιθογραφία που κυκλοφόρησε στη Λέσβο μετά το θάνατό του. Οι υπότιτλοι είναι του πατέρα μου και ανιψιού του σοφού, Δημητρίου Γρηγ. Βερναρδάκη

¹ Τα πλέον σημαντικά βιογραφικά στοιχεία και έργα του Δ. Ν. Βερναρδάκη αναφέρονται στο βιβλίο του Μιχαήλ Ι. Μιχαηλίδου, *Λεσβιακά Σελίδες - Μέρος*

Πρώτον - Βίος και Έργα Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη, Μυτιλήνη 1909.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Η ΦΑΥΣΤΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ ΤΟ ΚΥΚΝΕΙΟ ΑΣΜΑ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΥ

Όταν το 1893 η *Φαύστα* παρουσιάστηκε στο αθηναϊκό κοινό από δύο διαφορετικούς θιάσους ταυτόχρονα και σημείωσε τεράστια επιτυχία, ο καιρός για τέτοιου είδους ρομαντικές τραγωδίες με το σκοτεινό μεγαλείο του υπέρμετρου πάθους στην οικογένεια του Ρωμαίου αυτοκράτορα και με τη βαρεία ένδυση του έργου σε μια μεγαλοπρεπή αρχαίζουσα στο βυζαντινό δωδεκασύλλαβο ουσιαστικά είχε παρέλθει. Το έργο λειτουργεί ιστορικά σαν κύκνειο άσμα, όχι μόνο της Αθηναϊκής Σχολής του ιδιότυπο ελληνικού Ρομαντισμού, αλλά και για τον δραματουργό Βερναρδάκη ήταν η τελευταία σκηνική επιτυχία του. Δε θα υπεισέλθω στο ζήτημα πόσο κλασικό ή ρομαντικό είναι το έργο ή η δραματουργική παραγωγή του Μυτιληναίου συγγραφέα και λόγιου¹, –αυτό το ζήτημα τίθεται για ολόκληρο τον ελληνικό Ρομαντισμό, αθηναϊκό και επανησιακό², γιατί κλασικιστικά στοιχεία παρουσιάζει ακόμα και ο πιο ακραίος ρομαντικός δραματουργός, ο Παναγιώτης Σούτσος³, αλλά θα σταθώ για λίγο στην ανισοchronία της επιτυχίας αυτής: το 1892 είχε γράψει ο Βιζυηνός το άρθρο του για τον Ίψεν⁴, το 1894 ο Ξενόπουλος παρουσιάζει τους *Βρυκόλακες* σε πρόλόγό του στο Αθηναϊκό κοινό⁵, και το 1895 το αργότερο ξεκινάει το «Θέατρο των ιδεών» με την πρόσληψη των «ισμών» της Ευρώπης, όπου κυριαρχούν αρχικά ο Νατουραλισμός και ο Συμβολισμός⁶. Γαλουχημένος στη γερμανική σαιξπηρολατρία και τη ρομαντική πρόσληψη του Σίλλερ ως πολιτι-

¹ Δ. Σπάθης, «Ο δραματικός Βερναρδάκης: κλασικός ή ρομαντικός;», *Λεσβιακά* 11 (1987), σσ. 58-88. Βλ. επίσης Γ. Λαδογιάννη, «Γαλλικό και γερμανικό πρότυπο στη δραματική θεωρία του 19^{ου} αιώνα. Δημ. Βερναρδάκης και Σπ. Βασιλειάδης», *Δωδώνη* 28 (Ιωάννινα 1999), σσ. 123-144.

² Για τη δραματουργία ο διαχωρισμός σε «αθηναϊκή» και «επανησιακή σχολή» δεν έχει και πολύ νόημα (Β. Πούχνερ, «Θέση και ιδιαιτερότητα της επανησιακής δραματουργίας στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου», *Φαινόμενα και Νοούμια. Δέκα θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα 1999, σσ. 221-240).

³ Βλ. τώρα Β. Πούχνερ, *Τα Σούτσια. Ο Παναγιώτης Σούτσος εν δραματικούς και θεατρικούς πράγμασι εξεταζόμενος. Μελέτες για την ελληνική ρομαντική δρα-*

ματουργία 1830-1850, Αθήνα 2007.

⁴ Για ανάλυση βλ. Β. Πούχνερ, *Ο Γεώργιος Βιζυηνός και το αρχαίο θέατρο. Λογοτεχνία και λαογραφία στην Αθήνα της μπελ επόχ. Με τη δημοσίευση ολόκληρου του κειμένου του μελετήματος-δημηγέματος του Βιζυηνού «Οι καλόγεροι και η λατρεία του Διονύσου εν Θράκη»*, Αθήνα 2002, σσ. 63-71.

⁵ Ν. Παπανδρέου, *Ο Ίψεν στην Ελλάδα. Από την πρώτη γνωριμία ως την καθιέρωση 1890-1910*, Αθήνα 1983, σσ. 22 εξ., 26 εξ.

⁶ Β. Πούχνερ, «Οι βόρειες λογοτεχνίες στο νεοελληνικό θέατρο. Ιστορικό διάγραμμα και ερευνητικοί προβληματισμοί», *Κείμενα και αντικείμενα. Δέκα θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα 1997, σσ. 311-354., του ίδιου, «Modernism in modern Greek theatre 1895-

ΧΑΡΑ ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΛΑ

Η ΜΕΡΟΠΗ ΤΟΥ ΒΟΛΤΑΙΡΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ

Από τη *Μερόπη* του Βολταίρου, που παραστάθηκε το 1743, μέχρι την ομότιτλη τραγωδία του Βερναρδάκη, που ανέβηκε το 1866, έχουν περάσει περίπου εκατόν είκοσι χρόνια. Η χρονική απόσταση μεταξύ των δύο έργων μεγαλώνει κατ'ουσίαν, αν λάβουμε υπ' όψη δύο ιστορικοαισθητικά δεδομένα που σχετίζονται με τις δύο αντίστοιχες δραματολογικές επιλογές του Γάλλου διαφωτιστή και του Έλληνα δραματογράφου. Το ένα στοιχείο είναι η σταθερή ερωτοτροπία του Βολταίρου με τον κλασικισμό, παρά το γεγονός ότι, ιδεολογικά τουλάχιστον, ανήκε στο πνευματικό κίνημα που αρνιόταν, ακριβώς, την αισθητική του 17^{ου} αιώνα, και μάλιστα του Ρακίνα. Το άλλο δεδομένο έχει να κάνει με τη σταθερή καθυστέρηση με την οποία τα δυτικοευρωπαϊκά ρεύματα επηρέαζαν και επηρεάζουν ακόμη την ελληνική γραφή. Μ' αυτή τη διπλή επισημάνση, εννοούμε ότι η διαφορά εποχής μοιάζει να μεγαλώνει και από τα δύο άκρα της: από την περίοδο των Φώτων κι εκείθεν, από την εποχή του ρομαντισμού κι εντεύθεν.

Η ρίζα του μύθου της *Μερόπης* βρίσκεται στον *Κρυσφόνη* του Ευριπίδη, τραγωδία της οποίας σώζονται μόνον κάποια σπαράγματα. Στην ώριμη Αναγέννηση, το θέμα αυτό πραγματεύθηκε ο Torelli (1595) και αργότερα ο Maffei (1713), του οποίου η *Μερόπη* θεωρήθηκε ένα από τα ωραιότερα κλασικά δράματα της Ιταλίας, άποψη που κι ο Βολταίρος ασπάζεται, αφού δηλώνει ότι το εν λόγω δράμα του Μαφφεί και τα δραματικά έργα του Metastasio αποτελούν «ωραία μνημεία του αιώνα»¹. Τριάντα χρόνια μετά τον Μαφφεί, και σαράντα χρόνια πριν από το ομότιτλο δράμα του Alfieri, ο Voltaire, ερωτοτροπώντας επίσης με τα αρχαία τραγικά θέματα (ας θυμηθούμε και τον *Οιδίποδά* του), γράφει μια πολύ αξιόλογη *Μερόπη*. Ο Βέλγος ακαδημαϊκός A. Baron, με αφορμή το έργο αυτό, πλέκει το εγκώμιο του Βολταίρου ως δραματογράφου, γράφοντας τα παρακάτω: «Ωστόσο, την ίδια τη χρονιά που είχε προηγηθεί της παράστασης του έργου *Ο θάνατος του Καίσαρα*, ο Βολταίρος, παρασυρμένος από εκείνη τη φλόγα της φαντασίας που τον κατέστησε οικουμενικό άνθρωπο, ένοιωσε αιχμάλωτος από την ομορφιά ενός θέματος που ο Μαφφεί είχε πραγματευθεί με επιτυχία: Ξαναέκανε την Ιταλίδα *Μερόπη*, και έπλασε ένα έργο που μάλλον θα έφερε σε αμηχανία την κριτική. Η *Μερόπη*, όπως είπα και ο κ. ντε Μπραμπάντ, είναι το τελειότερο και το πιο ακαταμάχητο μνημείο του τραγικού ταλέντου του Βολταίρου»².

¹ Voltaire, *Œuvres historiques*, Paris, 1957, Pléiade, σ. 1027.

² A. Baron, *Histoire de l'art dramatique*, Bruxelles, γ.χ., Jamar, σσ. 179-80.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΠΕΡΙ ΡΟΜΑΝΤΙΚΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΜΑΡΙΑ ΔΟΞΑΠΑΤΡΗ

«*Συγγραφέων επίσκεψις*». Πολυσχιδής υπήρξε η δραστηριότητα του Δημητρίου Βερναρδάκη (1833-1907), ζωηρή η εμπλοκή του στην κίνηση των ιδεών του δευτέρου μισού του 19ου αιώνα, σε συστοιχία με τις κυρίαρχες θέσεις του ελληνικού ρομαντισμού. Ας γίνει μνεία στις επηρεασμένες από τις εγγελιανές θεωρίες απόψεις του για τη ροή της ιστορίας, για «τον διαχωρισμό των εθνών σε ιστορικά και μή, την ακμή και την παρακμή τους και τη μεταφορά του πολιτισμού από τό ένα έθνος στο άλλο»,¹ καθώς και στην έμφαση που προσδίδει μέσα από το ιστοριογραφικό του έργο στην άρθρωση των πνευματικών και πολιτισμικών φαινομένων,² στοιχεία που εμπεριέχονται και στην κατασκευή της θεωρίας του περί ρομαντικού δράματος· στις οσμώσεις που φέρει ο στοχασμός του, οσμώσεις που οδηγούν στην αποδοχή του ελληνοχριστιανικού ιδεώδους· στις γλωσσικές του αντιλήψεις, που υποδηλώνουν τις αντιφάσεις του «καθαρολόγου» Βερναρδάκη ως θεωρητικού υποστηρικτή της δημοτικής (υπερασπιστής του δημοτικού τραγουδιού, ιδίως του κλέφτικου, συνομιλητής με τον Εφταλιώτη και τον Πάλλη, αποδεκτός από τον Ψυχάρη, υπήρξε ένας «ανορθόδοξος» πρόδρομος και κήρυκας της γλωσσικής αναγέννησης)³ και στον κριτικό στοχασμό του. Κυρίως όμως άξια ενδεδεχούς μελέτης είναι η κορυφαία θέση που κατέχει στο νεοελληνικό θέατρο της εποχής του ως μεζών θεωρητικός και δραματογράφος. Όλα αυτά έχουν αρκετά διεξοδικά διερευνηθεί. Μελετητές,

¹ Δημήτριος Βερναρδάκης, *Λόγος εισιτηρίου εις τὸ μάθημα τῆς Γενικῆς Ἱστορίας, ἐκφωνηθεὶς τῇ 20ῇ Ἰανουαρίου 1862, Ἀθήνα 1862*. Πρὸβλ. Βαγγέλης Δ. Καραμανωλάκης, *Ἡ συγκρότηση τῆς ιστορικῆς επιστήμης καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν (1837-1932)*, Ἱστορικό Ἀρχεῖο Ἑλληνικῆς Νεολογίας Γενικῆς Γραμματείας Νέας Γενιάς αρ. 42, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν Ε.Ι.Ε., Ἀθήνα 2006, σ. 140.

² Δημήτριος Βερναρδάκης, *Ἐγχειρίδιον Γενικῆς Ἱστορίας εἰς τόμους τρεῖς, πρὸς χρῆσιν τῶν Γυμνασίων καὶ πρὸς ἰδιαιτέραν μελέτην. Τόμος Πρῶτος, περιέχων τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν καὶ τὴν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1867. Πρὸβλ. Βαγγέλης Δ. Καραμανωλάκης, *Ἡ συγκρότηση τῆς ιστορικῆς επιστήμης* ὁ. π., σσ. 141-142.

³ Γιάννης Χατζηβασιλείου, «Ο Δημήτριος Βερναρ-

δάκης καὶ ὁ δημοτικισμός», στὸν τόμο *Λεσβιακά. Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν. Πρακτικά Συνεδρίου «Οἱ ἀδελφοὶ Βερναρδάκη στα νεοελληνικά γράμματα» (Μυτιλήνη, 7-9 Μαΐου 1986)*, τ. ΙΑ', Ἀθήνα 1987, σσ. 108-120. Καὶ Στέριος Φασουλᾶκης, «Ο κριτικὸς Δημήτριος Ν. Βερναρδάκης», *Λεσβιακά*, ὁ. π., σ. 127. Ο Δ. Βερναρδάκης, ἐντελῶς ἀντίθετος με τὴν ἀπόψη τοῦ Κ. Κόντου, σύμφωνα με τὴν ὁποία ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα πρέπει νὰ επιστρέψει στὸ ιδεώδες τῆς αττικῆς διαλέκτου (βλ. τὸ *Ψευδοαττικισμὸς ἔλεγχος*), θεωρεῖ ὅτι «[...] βάσις τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς εἶνε καὶ πρέπει νὰ εἶνε ὄχι ἡ ἀρχαία, ἀλλ' ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ, ἡ ζῶσα ἐν τῷ στόματι τοῦ ζῶντος ἔθνους». Ο σ. τοῦ ἀρθροῦ προβαίνει σὲ εὐστοχῶς παραλληλισμοὺς με τὶς σχετικὲς ἀπόψεις τοῦ Κοραΐ.

ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΡΩΤΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΣΕ ΔΥΟ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ: ΜΑΡΙΑ ΔΟΞΑΠΑΤΡΗ ΚΑΙ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ

Στη δεκαετία 1850-1860 τα λογοτεχνικά έργα κάθε είδους μάλλον σπανίζουν, όπως και το κοινό τους. Το ίδιο σε μεγαλύτερο βαθμό συμβαίνει στο θέατρο τόσο στο δράμα όσο και στη θεατρική ζωή¹. Καθώς βασίλισσα των λογοτεχνικών ειδών θεωρείται η ποίηση, τον Αύγουστο του 1850 ένας πλούσιος ομογενής, έμπορος εκ Τεργέστης, ο «φιλογενής» Αμβρόσιος Ράλλης αποφάσισε να επιχορηγήσει ένα ετήσιο ποιητικό διαγωνισμό, τον οποίο θα διεξήγε το Πανεπιστήμιο Αθηνών, ώστε να ενισχυθεί κάπως η κουλτούρα του τόπου². Το δράμα εντάσσεται στον διαγωνισμό αυτό ως δραματική ποίηση, το τρίτο είδος ποίησης σύμφωνα με τον αρχαίο ειδολογικό χαρακτηρισμό. Ωστόσο δεν θα εμφανισθεί παρά το 1854 με δύο ασήμαντα έργα, ξανά το 1856 με δύο εξίσου ασήμαντα, στα οποία η επιτροπή δεν δίνει σημασία³. Ο Δημήτριος Βερναρδάκης, φοιτητής στην Αθήνα, υπέβαλε έργα του στον Ράλλειο διαγωνισμό: το 1854 τη σατιρική *Γραμνομαχία*, το 1855 τον *Πρόδρομο* και τον *Πλόνητα*, το 1856 την *Εικασία* που βραβεύτηκε. Τον χρόνο αυτό φεύγει για μεταπτυχιακές σπουδές στη Γερμανία. Κυρίαρχο αισθητικό ρεύμα στον ελληνικό χώρο γενικά και στο δράμα ειδικά είναι ο ρομαντισμός, ο οποίος κατά σχεδόν γενική εκτίμηση εισήχθη με τον *Οδοιπόρο* του Παναγιώτη Σούτσου το 1831, ενώ ενισχύθηκε με τη *Φροσύνη* του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή το 1837, τεκμηριωμένος και θεωρητικά με το περίφημο «Προοίμιον»⁴. Ο Βερναρδάκης από τη Γερμανία στέλνει το πρώτο του δράμα στον Ράλλειο το 1857, τη *Μαρία Δοξαπατρή*. Είναι επίσης το πρώτο αξιόλογο δράμα που παραλαμβάνουν οι επιτροπές, αλλά η στιγμή δεν είναι η καλύτερη: ακριβώς τον χρόνο αυτό έχουν αποφασίσει να αποθαρρύνουν

¹ Βλ. λεπτομερώς την ισχνή θεατρική ζωή στο Θ. Χατζηπανταζή, *Από τον Νείλον μέχρι τον Δουνάβεως*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2002, τόμ. Α2, σσ. 464-507.

² Το θέμα αυτό πραγματεύεται αναλυτικά η διατριβή του Ρ. Moullas, *Les concours poétiques de l' université d' Athènes, 1851-1877* (διδακτορική διατριβή), Archives Historiques de la Jeunesse Grecque, Secrétariat Général à la Jeunesse, Athènes 1989.

³ Βλ. Ρ. Moullas, ό. π. και συμπυκνωμένα για το θέατρο Κυριακής Πετράκου, *Οι θεατρικοί διαγωνισμοί 1870-1925*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999,

σσ. 13-17.

⁴ Το θέμα αυτό είναι πραγματικά πολυσυζητημένο. Με εστίαση στο θέατρο βλ. ενδεικτικά: Θ. Χατζηπανταζή, *Από τον Νείλον*, ό. π., σσ. 192-229· του ίδιου: «Ο ιδιόμορφος χαρακτήρας του Ρομαντισμού στο ελληνικό θέατρο», στον τόμο *Σχέσεις του νεοελληνικού θεάτρου με το ευρωπαϊκό*, Πρακτικά Β' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου, επ. Κωνσταντίνα Γεωργακάκη, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Παν/μίου Αθηνών – Ergo, Αθήνα 2004, σ. 59-68· του ίδιου: *Το ελληνικό ιστορικό δράμα. Από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σσ. 47-140.

Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ἡ μελέτη τῶν σχολικῶν θρησκευτικῶν βιβλίων τοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη¹ ἔρχεται σὲ μιὰ ἐποχὴ ἐξαιρετικὰ γόνιμου διαλόγου καὶ προβληματισμοῦ γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ θρησκευτικοῦ μαθήματος καὶ μάλιστα τῆς μελλοντικῆς του ἐπιβίωσης, στὴν ἐλληνικὴ ἐκπαιδευτικὴ πρακτικὴ ὡς πολιτιστικοῦ ἢ θρησκευτολογικοῦ, ἐπιλεγόμενου ἢ ὑποχρεωτικοῦ.² Σπεύδω νὰ πῶ μιὰ πρώτη παρατήρηση, ἀναφορικὰ μὲ τὴ συζήτηση ποὺ διεξάγεται σήμερα, ὅτι δὲν ἔχει ἀλλάξει πάρα πολὺ ἡ φυσιογνωμία τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19^{ου} αἰώνα, ἕως τῆς μέρες μας. Καὶ κυρίως, δὲν ἔχει μεταβληθεῖ ὁ γνωσιολογικὸς χαρακτήρας (παρόλο ποὺ εἶναι ἓνα μάθημα ποὺ καλεῖ σὲ βιώματα) καὶ ἡ κατηχητικὴ διάσταση τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς (δηλαδὴ ὁμολογιακῆς ἀγωγῆς), ὅπως ἐφαρμόστηκε τόσο στὸ ἐλεύθερο ἐλληνικὸ κράτος, ὅσο καὶ στὴν ἐπικράτεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.³

¹ Γιὰ τὴ βιογραφία τοῦ Βερναρδάκη, βλ. Ε.Π. Φωτιάδης, «Βερναρδάκης, Δημήτριος Ν. (1833-1907)», *Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν τοῦ Ἠλίου*, τόμος Δ', Ἀθήναι 1960, σσ. 395-397.

² Βλ. τὰ Πρακτικὰ τοῦ σεμιναρίου ποὺ εἶχε συνδιοργανωθεῖ ἀπὸ τὴ Διακοινοβουλευτικὴ Συνέλευση τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸ Παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο μὲ τὴν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν στὸν Βόλο (ὑπεύθυνος: Παντελῆς Καλαϊτζίδης), *Τὰ θρησκευτικὰ ὡς μάθημα ταυτότητας καὶ πολιτισμοῦ. Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004. Εἰσηγήσεις σεμιναρίου*, Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 2005. Βλ. ἀκόμη τῆς συμβολῆς σὲ ἀφιερώματα τοῦ περιοδικοῦ *Σύναξη*, ἰδίως «Παιδείας Παιδέματα», 93 (2005), μὲ σχετικὴ βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ παλαιότερων τευχῶν (σ. 15), καὶ τὰ κείμενα τοῦ τόμου *Θρησκευτικὴ παιδεία καὶ σύγχρονη κοινωνία. Θέσεις καὶ ἀντιθέσεις*, Ἐν πλ.φ., Ἀθήνα 2006. Παρουσίαση τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ἀγγελόπουλο, «Τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν στὴν Δευτεροβάθμιο Ἐκπαί-

δευσι», Εἰσήγησις στὸ *Θ' Πανελλήνιο Θεολογικὸ Συνέδριο* (Ἀθήναι, 7-9 Σεπτεμβρίου 2007). Εὐχαριστῶ πολὺ τὸν Θανάση Παπαθανασίου καὶ τὸν Σταύρο Γιαγκάζογλου γιὰ τὴν βοήθεια στὴ βιβλιογραφία τοῦ θέματος.

³ Γιὰ τὸ θέμα στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δὲν ἔχω ἐντοπίσει κάποια εἰδικὴ μελέτη. Γιὰ τὸν ἐλλαδικὸ χῶρο πολὺ βασικὴ εἶναι ἡ μονογραφία τοῦ Ἐμμανουὴλ Π. Περσελῆ, *Ἐξουσία καὶ θρησκευτικὴ ἀγωγή στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰώνα*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2004. Ὁ Περσελῆς σὲ ἄλλο μελέτημα συγκρίνοντας δύο σκοποὺς τοῦ μαθήματος τὰ ἔτη 1897 καὶ 1998 συμπεραίνει ὅτι μιὰ βασικὴ ἀλλαγὴ ποὺ βλέπουμε τὸ 1998 εἶναι ἡ ἀπουσία «φαινομενικὰ τουλάχιστον» κάποιου αἰτήματος γιὰ «ἠθικὴ καλλιέργεια» («Τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν στὴ Μέση Ἐκπαίδευση. Μιά σύγχρονη θεώρηση τῶν σκοπῶν τοῦ μαθήματος», στὸ βιβλίο *Κατήχησις καὶ Παιδεία. Μελετήματα Χριστιανικῆς Θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς*, Γρηγόρης, 2005, σσ. 157-173.

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ

Ο Δημήτριος Βερναρδάκης, γεννημένος το 1833 στη Λέσβο, φοίτησε στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στη συνέχεια, το 1856, μετέβη στη Γερμανία όπου, χάρη σε κληροδότημα του καθηγητή της Ιστορίας Θεόδωρου Μανούση και με τη συνδρομή του συγγενούς του, Δημητρίου Μπερναρδάκη, πλούσιου ομογενούς εμπόρου της Πετρούπολης και γνωστού ευεργέτη του Πανεπιστημίου¹, πραγματοποίησε περαιτέρω φιλολογικές σπουδές στα πανεπιστήμια Μονάχου και Βερολίνου. Αναγορεύθηκε διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Βερολίνου το 1860 και επέστρεψε στην Αθήνα, όπου, το χειμερινό εξάμηνο 1861-1862, σε ηλικία 27 ετών, διορίστηκε έκτακτος καθηγητής της Γενικής Ιστορίας και Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή. Για τον διορισμό του καθοριστική υπήρξε η εύνοια του υπουργού Παιδείας και πρώην καθηγητή της Νομικής, Μιχαήλ Ποτλή, πολιτικού στενά συνδεδεμένου με το οθωμανικό καθεστώς.

Την εποχή αυτή, μόλις 24 χρόνια από την ίδρυσή του, το 1837, στο Οθωμανικό Πανεπιστήμιο, η Φιλοσοφική Σχολή είναι ενιαία και περιλαμβάνει τόσο τις ανθρωπιστικές όσο και τις φυσικομαθηματικές επιστήμες. Η διάκριση των δύο κλάδων θα επέλθει το 1904. Ο δε προσανατολισμός των σπουδών κλίνει σαφώς προς την αρχαιότητα. Ο αρχαίος ελληνικός κόσμος είχε εξαρχής αποτελέσει το νομιμοποιητικό στοιχείο των επιδιώξεων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, με συνέπεια η αρχαιότητα να είναι ο προνομιακός τόπος στο πρόγραμμα σπουδών και να καταλαμβάνει εξέχουσα θέση στις επίσημες τελετές, στους πρωτανικούς απολογισμούς και στους υπόλοιπους πανεπιστημιακούς λόγους, στο πανεπιστημιακό λεξιλόγιο, τα σύμβολα και την αρχιτεκτονική των κτιρίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα Προπύλαια, εκεί όπου τοποθετήθηκαν τελικά το 1871-1872 οι ανδριάντες του Γρηγορίου Ε' και του Ρήγα Βελεστινλή, προβλεπόταν να

¹ Ευαγγ. Καραμανωλάκης, *Η συγκρότηση της ιστορικής επιστήμης και η διδασκαλία της ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας - Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, ΙΝΕ - ΕΙΕ, 2006, σ. 137. Ο Δ. Μπερναρδάκης είχε προσφέρει, το 1856, 250.000 δρχ. για την ανέγερση του Αρχαιολογικού Μουσείου, επιχορήγησε την έκδοση των αρχαίων κλασικών συγγραφέων από τη Φιλοσοφική Σχολή, το 1857 περίπου, ενίσχυσε, το 1860, την έκδοση του περιοδικού της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών *Ασκληπιός* και συνέβαλε στην αποπε-

ράτωση του κτιρίου του Πανεπιστημίου. Έχοντας πληροφορηθεί, το 1856, κατά τη διάρκεια γεύματος στην ελληνική πρεσβεία στην Πετρούπολη, ότι ο συνονόματός του Δημήτριος Βερναρδάκης είχε νικήσει στον Ράλλειο ποιητικό διαγωνισμό και «καταληφθείς ενθουσιασμού» αποφάσισε να επιχορηγήσει τις σπουδές του νεαρού ποιητή στη Γερμανία. Πρβλ. Αριστοτέλης Κ. Σταυρόπουλος, «Δημήτριος Μπερναρδάκης, ο ομογενής έμπορος της Πετρούπολης και η συμμετοχή του στο χορηγικό φαινόμενο», *Λεσβιακά*, 1987, σσ. 184-192.

ΜΑΡΙΑ ΤΟΜΠΡΟΥ

Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΚΑΙ Η ΜΠΑΛΛΑΝΤΑ

Ο Δημήτριος Βερναρδάκης είναι, βέβαια, δραματικός ποιητής, αλλά όχι μόνο. Έγραψε και μη δραματική ποίηση: το ηρωικοκωμικό επύλλιο *Γραουνομαχία* (1854), το έμμετρο ερωτικό μυθιστόρημα *Εικασία* (1856), το μακρό επικολυρικό ποίημα *Ο Πλάνης* (1862: έκδοση του πρώτου άσματος) και μπαλλάντες. Η ενασχόλησή του με το ποιητικό είδος της λόγιας μπαλλάντας αποτελεί μία μικρή –αλλά, όπως θα προσπαθήσω να εξηγήσω, αξιοσημείωτη– πτυχή ενός σημαντικού κεφαλαίου της ιστορίας της νεοελληνικής ποίησης, του κεφαλαίου της νεοελληνικής μπαλλάντας. Αντίθετα απ' ό,τι έχει υποστηριχτεί μέχρι σήμερα από το μεγαλύτερο μέρος της κριτικής, το ποιητικό είδος της λόγιας μπαλλάντας εμφανίζεται στην Ελλάδα ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και καλλιεργείται συστηματικά κατά τη λεγόμενη ρομαντική περίοδο της ποίησής μας.

Ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους η μπαλλάντα του 19^{ου} αιώνα, η πριν από τον Βιζυηνό, δεν προσέχτηκε μέχρι σήμερα για να μελετηθεί είναι το γεγονός ότι, κατά την εποχή εκείνη, το είδος δεν προσδιοριζόταν με τον συγκεκριμένο όρο. Ο όρος «μπαλλάντα» (στην ελληνική μορφή του) εμφανίζεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αρκεί να σημειώσουμε ότι ο Στέφανος Μαρτζώκης τιτλοφορεί –το 1889– τη συλλογή του από μπαλλάντες με τη γαλλική μορφή του όρου *Ballades* και ότι, δεκατρία χρόνια μετά, ο Άγγελος Σικελιανός τιτλοφορεί μία σειρά ποιημάτων του με τον ίδιο γαλλικό όρο.

Οι όροι που χρησιμοποιούνται επανειλημμένως αυτή την εποχή για να δηλώσουν και ποιήματα που ανήκουν στο είδος της μπαλλάντας είναι, μεταξύ άλλων λιγότερο διαδεδομένων, οι εξής: παραλογή, επύλλιον, λυρικών επύλλιον, ραψωδία, ειδύλλιον, έμμετρον διήγημα, άσμα, βαλλιστικόν άσμα, ωδή και romance.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ποιητική σταδιοδρομία του Δημητρίου Βερναρδάκη φαίνεται να ξεκινά με τη σύνθεση ενός ποιήματος που ο ίδιος προσδιορίζει ως romance, το οποίο γράφεται το 1851 και δημοσιεύεται στο περιοδικό *Πανδώρα* (Φυλ. 32, σσ. 774-6) το ίδιο έτος. Ο Βερναρδάκης τιτλοφορεί το ποίημά του «Η Ψυχή» και το υπογράφει ως Δ. Ν. Τρανταλίδης. Το ποίημα αποτελείται από τριανταδύο τετράστιχες στροφές –ήτοι 128 στίχους– σε ιαμβικό 12σύλλαβο με σταυρωτή ομοιοκαταληξία. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα ποιητική πραγμάτευση του περίφημου μύθου του Έρωτα και της Ψυχής από τον νεότατο –είναι μόλις 17 ετών το 1851– Βερναρδάκη.

Ο μύθος, γνωστός κυρίως από το σχετικό αφήγημα του Απουλήμιου, αξιοποιήθηκε διαχρονικά από πολλούς ποιητές και πεζογράφους και έχει εν συντομία ως εξής: η Ψυχή ήταν τόσο όμορφη που προκάλεσε ζήλεια ακόμη και στην Αφροδίτη, η οποία για να την

ΑΛΕΞΙΑ ΑΛΤΟΥΒΑ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΡΙΩΝ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα είναι η περίοδος κατά την οποία συντελείται η αναγέννηση του ελληνικού θεάτρου και τίθενται οι βάσεις για την περαιτέρω πορεία του. Στην εξέλιξη αυτή βασικό ρόλο παίζει ο δραματογράφος Δημήτριος Βερναρδάκης, που διοχετεύει στους ελληνικούς θιάσους πρωτότυπα έργα του, αναβαθμίζοντας με το κύρος του και την ποιότητα της γραφής του το δραματολόγιό τους. Παράλληλα συγγράφει σημαντικούς γυναικείους ρόλους, δίνοντας την ευκαιρία στις πρωταγωνίστριες της ελληνικής σκηνής να τους διαμορφώσουν, να τους ενσαρκώσουν και να αναδειχθούν οι ίδιες μέσα από αυτούς.

Η περίπτωση της Πιπίνας Βονασέρα

Η Μαρία Δοξαπατρή, γραμμένη στα 1858¹ και βασισμένη στα χαρακτηριστικά του εθνικού δράματος², πρωτοπαρουσιάστηκε στις 9-12-1865 από το θίασο του Παντελή Σούτσα με πρωταγωνιστές την Πιπίνα Βονασέρα στο ρόλο της Μαρίας και τον Παντελή Σούτσα στο ρόλο του Δοξαπατρή³. Το έργο επαναλαμβάνεται δεκαέξι φορές την ίδια θεατρική περίοδο, γεγονός πρωτόγνωρο για τα θεατρικά χρονικά της εποχής⁴. Το κοινό

¹ Δημήτριος Ν. Βερναρδάκης, *Μαρία Δοξαπατρή*, ποίημα δραματικόν εις πράξεις πέντε. Εν Μονάχω: εκ του Ακαδημαϊκού Τυπογραφείου Ι. Γ. Ουεισσόου, 1858, βλ. τις επόμενες εκδόσεις του έργου: *Μαρία Δοξαπατρή*, δράμα εις πράξεις πέντε. 2η εκδ. Αθήνησι: τύποις Α. Κτενά και Σούτσα, 1868 και *Δράματα: Μαρία Δοξαπατρή*. Αθήνησιν: τυπ. του κράτους, 1903, (βλ. επίσης: Γιάννης Σιδέρης, «Ο Βερναρδάκης θεατρικός», *Σήμερα*, έτος Α', αρ. 1, Γενάρης 1933, σ. 299 και του ίδιου: *Ιστορία του νέου ελληνικού θεάτρου: 1794-1944*. Αθήνα: Μουσείο και Κέντρο Μελέτης του Ελληνικού Θεάτρου, Καστανιώτης, 1999, σ. 52).

² Θόδωρος Γραμματάς, *Νεοελληνικό θέατρο: Ιστορία – δραματολογία: Δώδεκα μελετήματα*. Αθήνα: Κουλτούρα, 1987, σ. 96-97, Ταμπάκη, Άννα: *Η νεοελληνική δραματολογία και οι δυτικές της επιδράσεις (18^{ου}-*

19^{ου} αιώνας): Μια συγκριτική προσέγγιση. Αθήνα: αφοι Τολίδη, 1993, σ. 122 και της ίδιας: *Το νεοελληνικό θέατρο (18^{ου}-19^{ου} αι.)*: *Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Διάναλος, 2005, σ. 330.

³ Κυριακή Πετράκου, *Οι θεατρικοί διαγωνισμοί: 1870-1925*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999, σ. 25 και Θόδωρος Χατζηπανταζής, *Από τον Νείλον μέχρι του Δουνάβηως: Το χρονικό της ανάπτυξης του ελληνικού επαγγελματικού θεάτρου στο ευρύτερο πλαίσιο της Ανατολικής Μεσογείου, από την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους ως τη Μικρασιατική καταστροφή*. τόμ. Α, Ηράκλειο: Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002, σ. 136.

⁴ Δημήτρης Σπάθης, «Το νεοελληνικό θέατρο». Ανάτυπο από την έκδοση: *Ελλάδα: Ιστορία και Πολιτισμός*. Τόμ. 10. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης, 1983, σ. 20,

ΒΑΡΒΑΡΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ ΣΤΗ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ο Δημήτριος Βερναρδάκης, σημαντική προσωπικότητα της πνευματικής ζωής στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, χαρακτηρίζεται από εξαιρετική πολυμέρεια και ως εκ τούτου από αντιφάσεις και παλινδρομήσεις. Στον θεατρικό τομέα, η δημιουργία του ανταποκρίθηκε στο επιτακτικό αίτημα της εποχής του για γραφή ελληνικών έργων. Το τραγικό είδος ως φόρμα με πρότυπα αρχικά τον Σαίξπηρ και στη συνέχεια τους Έλληνες τραγικούς και το παρελθόν –αρχικά το βυζαντινό και στη συνέχεια το αρχαιοελληνικό ως ιδεολογικό όχημα– του πρόσφεραν τα εργαλεία της τέχνης του, η οποία σφραγίστηκε ανεξίτηλα με τη χρήση της καθαρεύουσας.

Το μοιραίο κτύπημα στο θέατρο της καθαρεύουσας και στον κύριο εκπρόσωπό του, τον Δημ. Βερναρδάκη, δόθηκε το βράδυ της 29^{ης} Οκτωβρίου 1894, όπου ο Γρ. Ξενόπουλος προλογίζοντας την πρώτη παράσταση των *Βρυκολάκων* του Ίψεν, «θα ευχαριστήσει την αγαθήν μοίραν», που του επεφύλαξε την υψηλήν τιμήν» να παρουσιάσει «πρώτος εις το ελληνικόν δημόσιον, τον Ίψεν τη δραματουργικήν μεγαλοφυΐαν του αιώνος».¹ Η αιχμηρή πρόκληση του Ξενόπουλου στρεφόμενη άμεσα κατά των εκπροσώπων του θεάτρου της καθαρεύουσας, προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του ίδιου, μεταξύ των ακροατών ήταν και ο Βερναρδάκης. Αμέσως μετά ο Ξενόπουλος σε άρθρο του προσπάθησε να αμβλύνει τις εντυπώσεις εξαιρώντας από το γενικό αφορισμό τη *Φαύστα*, «το αριστούργημα του Βερναρδάκη».² Ωστόσο, τα θεμέλια της αυθεντίας του θεάτρου της καθαρεύουσας είχαν κλονιστεί παρ' όλο τον θρίαμβο, που είχε γνωρίσει η *Φαύστα* έναν μόνο χρόνο πριν, τον Οκτώβρη του 1893 στο πρόσωπο των δύο ερμηνευτριών της και φανατικών αντιζήλων: της Ευαγγελίας Παρασκευοπούλου και της Αικατερίνης Βερώνη. Έκτοτε η δημοτική γλώσσα, η στροφή των Ελλήνων διανοουμένων στην καθημερινότητα και τον κοινωνικό προβληματισμό συγχρόνως με την γνωριμία με τα ευρωπαϊκά ρεύματα, θα εξασφαλίσουν στο αστικό δράμα την πρώτη θέση. Η λίαν αμφισβητούμενη παράσταση του *Νικηφόρου Φωκά*, κυνεϊού άσματος του Δημητρίου Βερναρδάκη, από το Βασιλικό θέατρο το 1905 και τα άρθρα που γράφτηκαν με αφορμή τον θάνατο του συγγραφέα –το 1907– από τον κύκλο των προοδευτικών λογίων της εποχής με προεξάρχοντες τον Παλαμά³ και τον Ξενόπουλο, δηλώνουν μια ισχυ-

¹ Γρ. Ξενόπουλος: «Οι *Βρυκολάκες*», *Απαντα* τόμ. 11, εκδ. Μπίρης, Αθήνα 1970, σ. 359.

² *Εστία*, 2-11-1894.

³ Κ. Παλαμάς: «Ο Βερναρδάκης στον Παρνασσό»,

ΜΗΝΑΣ Ι. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ «ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΙΚΗΣ»

Οι απόψεις του Βερναρδάκη για την μουσική (από ειδολογικής, τεχνικής, αισθητικής κ.ο.κ. και κυρίως «δεοντολογικής» πλευράς), αλλά και για τα μουσικά πράγματα της εποχής του, φαίνονται ξεκάθαρα σε μία μουσικολογικού χαρακτήρα πανηγυρική ομιλία του, στην οποία θα επικεντρωθώ σε αυτήν την σύντομη ανακοίνωση.

«Λόγος αυτοσχέδιος περί της καθ' ημάς εκκλησιαστικής μουσικής»

Συνταχθείς υπό Δημητρίου Βερναρδάκη

Κατ' εντολήν του εν Αθήναις Εκκλησιαστικού Συλλόγου

Και εκφωνηθείς υπ' αυτού εν τω Βαρβακείω, την 4ην Δεκεμβρίου,

ημέραν επέτειον της συστάσεως αυτού.

Μετατύπωση εκ της «Νέας Ημέρας»

Εν Τεργέστη, Τύποις του Αυστροουγγρικού Λόυδ, 1876

(Η ομιλία ανατυπώθηκε σε αυτόνομο τεύχος το 1975).

Η επιστολή αυτή (εντολή-παράκληση ανάθεσης) από τον πρόεδρο και τον γενικό γραμματέα του Συλλόγου προς τον Βερναρδάκη γράφτηκε στις 20 Νοεμβρίου 1875. Αναφέρω στον τίτλο αυτής της ανακοίνωσης γενικά «περί μουσικής», διότι ο Βερναρδάκης δεν αναφέρεται εδώ αποκλειστικά στην «καθ' ημάς εκκλησιαστική μουσική». Αφού απεδέχθη την ανάθεση, εξ' αρχής και συνεχώς σ' αυτήν την ομιλία του συσχετίζει και συγκρίνει απ' ευθείας την Βυζαντινή μουσική με την ευρωπαϊκή της εποχής του. Εξυμνεί και υποστηρίζει την πρώτη, απαξιώνει και καταδικάζει την δεύτερη και προειδοποιεί για τους κινδύνους που επιφυλάσσει ο ενστερνισμός της ευρωπαϊκής μουσικής. Πριν χαρακτηρίσουμε αυτήν την στάση του Βερναρδάκη, θα πρέπει εδώ να συνυπολογίσουμε, το ότι σε γενικές γραμμές, αυτό ανέμενε από εκείνον ο αναθέτης Εκκλησιαστικός Σύλλογος :

«ότι θέλετε αποδεχθή την εντολή ταύτην [...] όπως ορίσητε την κατάστασιν και τας ανάγκας, εκκλησιαστικάς τε και εθνικάς, αίτινες δέον να θεραπευθώσιν ως τάχιστα διά συντόνου ενεργείας των απανταχού τέκνων της ημετέρας πατρίδος, και περί τούτου θέλετε ευαρεστηθή να μας ειδοποιήσετε διά τα περαιτέρω. [...]»

Επομένως, μάλλον θα πρέπει να δούμε τον συγκεκριμένο «αυτοσχέδιο λόγο» του, κάτω από αυτό το συγκεκριμένο πρίσμα.

Ο Βερναρδάκης αρχίζει, παρουσιάζοντας τους πιστούς της εκκλησιαστικής μουσικής ως πολιορκούμενους, που ταμπουρωμένοι στο οχυρό της Ορθοδοξίας είναι ταγμένοι να διαφυλάξουν τα πάτρια από τις επιδρομές της «εκ Δύσεως ειρηναίας επιδρομής»

ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΑ ΠΡΩΙΜΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΗΣ ΚΑΘΑΡΣΕΩΣ

Πριν από πενήντα χρόνια ακριβώς, Οκτώβριος του 1957, πρωτοετής σπουδαστής στη Δραματική Σχολή του Ωδείου Αθηνών, είχα αρχίσει να μεταλαμβάνω τη σοφία δυο δασκάλων: του Ροντήρη και του Γιάννη Σιδέρη. Ο Ροντήρης ως άνθρωπος απρόσιτος, θα 'λεγα άφιλος, μας κρατούσε μακριά. Θα χρειαζόντουσαν χρόνια για να μου ανοιχτεί και να αξιωθώ να γίνω συνομιλητής του, ώσπου να το φέρει η τύχη να του κλείσω τα μάτια μαζί με τη Μελίνα.¹

Ο Σιδέρης, εκπαιδευτικός χρόνια (τον είχε καθηγητή ο Τάσος Λιγνάδης στο «ιστορικό» ένατο γυμνάσιο της Πλατείας Κουμουνδούρου –εκεί που αργότερα υπηρέτησε ο πατέρας μου ως λυκειάρχης και δίδαξα κι εγώ ωρομίσθιος στο νυχτερινό των εμποροϋπαλλήλων που συστεγαζόταν) είχε μια χαρισματική επαφή με νέους ανθρώπους. Μετά το πρώτο μάθημα, ως φοιτητής ήδη της Φιλολογίας, βρέθηκα στο καταφύγιο – παράδεισό του στο «Θεατρικό Μουσείο» που στεγαζόταν στην οδό Ναυαρίνου 15, όπου και η Εταιρεία Θεατρικών Συγγραφέων (έτσι φαίνεται αξιώθηκα να μέλος της και πρόεδρος του Μουσείου).

Ο Σιδέρης στο πρώτο μάθημα ανέλυσε τον ορισμό της τραγωδίας του Αριστοτέλη και ως ήταν φυσικό η συζήτηση φούντωσε στη διαβόητη, δυσπρόσιτη, μυστηριώδη ερμηνευτικά έννοια και σημασία (από απόψεως θεατρικής ορολογίας): «Κάθαρσις». Πάνω στις εκατέρωθεν τοποθετήσεις ο Σιδέρης γύρισε σε μένα, ως τον μόνο στην ομήγυρη φιλολογούντα, και με ρώτησε αν είχα υπόψη μου τα «Προλεγόμενα» του Δημητρίου Βερναρδάκη στις «Φοίνισσες» του Ευριπίδη. Δήλωσα την άγνοιά μου. Και πώς, αφού τα «Προλεγόμενα» αυτά και η έκδοση των «Φοινισσών» αναπαύονταν σε έναν δυσεύρετο τόμο της «Ζωγραφείου Βιβλιοθήκης» του 1888!!

Το άλλο απόγευμα, ο τόμος ήταν στα χέρια μου, πολύτιμο προικιό της «Θεατρικής Βιβλιοθήκης» του Σιδέρη. Θυμάμαι, μάλιστα, πως μου τον παρέδωσε σαν να μου εμπιστευόταν τα «Τίμια δώρα». Μου έβαλε και χρονοδιάγραμμα: «Μια βδομάδα». Τον επέστρεψα εγκαίρως έκπληκτος. Εξάλλου, ο Δάσκαλος με είχε προϊδεάσει, λέγοντάς μου πως εκεί μέσα θα εύρισκα κάτι πρωτοφανές, έξοχο και ανεπανάληπτο. Πράγματι, ο μέγας εκείνος πνευματικός ογκόλιθος, καθηγητής Ιστορίας στο πανεπιστήμιο, λεξικογράφος (το λεξικό που συνέταξε μαζί με τον αδελφό του Γρηγόριο, που εξηγεί και σχολιάζει δυσσερμηνευτες λέξεις και προτάσεις των αρχαίων ποιητικών κειμένων, εί-

¹ Το κείμενο έχει δημοσιευτεί με τον τίτλο: «Ποιος καθαίρεται στην τραγωδία»; *Ta Néa*, 20-10-2007.

ΣΠΥΡΟΣ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΕΤΑΓΛΩΤΤΙΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ;

(Περίληψη)*

Ο Δημήτριος Βερναρδάκης θα αποτελούσε μία έντελως ξεχωριστή προσωπικότητα στο χώρο της νεοελληνικής δραματουργίας, εάν είχε γράψει σε μία γλώσσα προσιτή στο ευρύτερο κοινό. Τότε όμως δεν θα ήταν Βερναρδάκης.

Οι βασικοί χαρακτήρες των σημαντικότερων έργων του διαγράφονται άδρά και ήπλοκή τους συχνά είναι συναρπαστική. Ακόμη και σε έργα του που εκτυλίσσονται στην αρχαιότητα το ρομαντικό πάθος ξεχειλίζει και πολύ περισσότερο σε έργα σαν την *Μαρία Δοξαπατρή* (1858) που η ιστορία της διαδραματίζεται στον φραγκοκρατούμενο Μωριά.

Από πολύ νέος απασχολήθηκα με τη δυνατότητα αναβίωσης κάποιου έργου του. Διαπίστωσα ότι η γλώσσα του Βερναρδάκη –όχι άπλως καθαρεύουσα, αλλά σχεδόν αρχαϊζουσα– μόνο ίλαρότητα μπορεί να προξενήσει σήμερα στο σύγχρονο κοινό, όσες κι αν είναι οι εύσυνείδητες προσπάθειες του σκηνοθέτη και των ηθοποιών μιας παράστασης. Έτσι αποφάσισα να μεταγλωττίσω την *Μαρία Δοξαπατρή* στη δημοτική γλώσσα και σε στίχο και ή παράσταση της «Νεοελληνικής Σκηηνής» (του πρώτου θιάσου που ίδρυσα είκοσιενός ετών τό 1961), δεύτερη επαγγελματική σκηνοθεσία της ζωής μου (1963), χαιρετίσθηκε ως μία επανανακάλυψη του ξεχασμένου τότε από τη θεατρική πράξη συγγραφέα.

Τό φθινόπωρο του 1968 σκηνοθέτησα πάλι την *Μαρία Δοξαπατρή* (στή δική μου μεταγλώττιση και με νέα διασκευή) για τό Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος. Ήταν μία άπisteυτη επιτυχία –και έμπορική–, που εκτός απ' τή Θεσσαλονίκη παίχθηκε σε πολλές πόλεις τής Μακεδονίας και τής Θράκης.

Έννεα χρόνια αργότερα (1977) ανέβασα με τό Άμφι-Θέατρο μία σύνθεση κωμωδιών, τραγωδιών, όπερας, κωμειδυλλίου κ.λπ. με τόν τίτλο *Η Γενοβέφα και τό «παρελθόν» της*. Σ' αυτήν είχα εντάξει και δύο αποσπάσματα από τήν τραγωδία *Μερόπη* (1866) του Δημητρίου Βερναρδάκη στη γλώσσα του πρωτοτύπου. Βεβαίως χάρη στή γλώσσα και τήν σκηνοθετική και υποκριτική υποστήριξη τά αποσπάσματα έδρασαν κωμικά, γεγονός που άρμοζε στήν όλη σύνθεση τής παράστασης.

* Η όμιλία παρουσιάσθηκε άνευ χειρογράφου και δεν υπήρξε ήχογράφηση της.
Γιά τόν λόγο αυτό εμφανίζεται έδω περίληψη της.

ΕΛΕΝΑ ΚΑΜΗΛΑΡΗ

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΚΥΨΕΛΙΔΑΙ ΚΑΙ ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ ΤΗΣ*

Το 1962 ο Ιωάννης Π. Καβαρνός στη διδακτορική του διατριβή με τίτλο «*Η Δραματική ποίησης του Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη*» αναφέρεται στο έργο του Karl Immermann *König Periander und sein Haus*¹ που αποτέλεσε πρότυπο για τη συγγραφή των *Κυψελιδών*. Όπως σημειώνει, «*Δυστυχώς, όπως η ελληνόδικος επιτροπή του 1860, ούτω και ημείς δεν ηδυνήθημεν να εύρωμεν το εν λόγω έργο, ίνα συγκρίνωμεν αυτό προς τους Κυψελίδας*»². Την επίδραση που άσκησε το έργο του Immermann στον Δημήτριο Βερναρδάκη επισημαίνει και ο Γιώργος Βελουδής³. Και τα δυο έργα αντλούν την πλοκή τους από την αρχαία μυθολογία.

Η ιστορία του Περιάνδρου, γνωστή τόσο από τον Ηρόδοτο όσο και από τον Διογένη τον Λαέρτιο, αποκαλύπτει τις περιπέτειες της ανθρώπινης μοίρας, μετέωρης μεταξύ του θείου φθόνου, της κληρονομικής ενοχής και των πειρασμών της εξουσίας. Ο τύραννος της Κορίνθου έχει για κάποιον άγνωστο λόγο σκοτώσει τη γυναίκα του Μέλισσα. Οι δυο του γιοι, ο Κύψελος και ο Λυκόφρων, ακούν κάποτε έναν υπαινιγμό του παππού τους Προκλή για τη μυστική ενοχή που βαρύνει τον πατέρα τους. Ο Κύψελος αδυνατεί να συλλάβει το νόημα του υπαινιγμού, αλλά ο Λυκόφρων το αντιλαμβάνεται και, όταν γυρίζει πίσω στην Κόρινθο, κρατά περιφρονητική στάση απέναντι στον πατέρα του. Ο Περιάνδρος αντιμετώπισε με την επίμονη σιωπή του γιου του τον διώχνει από το παλάτι. Όταν αργότερα μαθαίνει την αιτία αυτής της επιμονής, προσπαθεί να τον πείσει να γυρίσει στο παλάτι. Ο Λυκόφρων αρνείται και έτσι εξορίζεται στην Κέρκυρα. Με τον καιρό ο Περιάνδρος αναζητά τον διάδοχο στο πρόσωπό του. Εκείνος όμως παραμένει ανυποχώρητος. Ο Περιάνδρος φτάνει στο σημείο να του παραχωρήσει την εξουσία και του προτείνει ο ίδιος να αποσυρθεί στην Κέρκυρα. Τη στιγμή που ο Λυκόφρων μοιάζει έτοιμος να υποχωρήσει, οι Κερκυραίοι πληροφορούνται την ανεπιθύμητη άφιξη του τυράννου και σκοτώνουν τον Λυκόφωνα.

* Το άρθρο βασίζεται στη συγκριτική μελέτη που εκπονήθηκε μετά από πρόταση της Καθηγήτριας και Κυριακής Πετράκου στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

¹ Το δυσεύρετο έργο του Karl Immermann εντοπίστηκε σε παλαιοπωλείο του Βερολίνου τυπωμένο σε

παλαιογερμανική γραφή, σε έκδοση του 1823.

² Βλ. Ιωάννη Καβαρνό, *Η δραματική ποίηση του Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη. Διατριβή επί διδακτορία*, Μέρος Α', Αθήνα 1962, σσ. 68-69.

³ Βλ. G. Veloudis, *Germanograecia, Deutsche Einflüsse auf die neugriechische Literatur (1750-1944)*, Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam 1993, σσ. 229-230.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόγραμμα Ημερίδας.....	7
Κατάλογος Συνέδρων.....	11
Χαιρετισμός Αντιπρύτανη Καθηγήτη κ. Ι. Καράκωστα.....	13
Χαιρετισμός Κοσμήτορος Καθηγήτριας κ. Μ. Θωμαδάκη.....	15
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ	
«Εισαγωγή στον βίο και τα έργα του Δημητρίου Ν. Βερναρδάκη».....	17
ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ	
«Η Φαύστα του Δημητρίου Βερναρδάκη: Το κύκνειο άσμα του Αθηναϊκού Ρομαντισμού».....	39
ΧΑΡΑ ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΛΑ	
<i>Η Μερόπη</i> του Βολταίρου και του Δημητρίου Βερναρδάκη.....	47
ANNA TAMPIAKH	
«Η θεωρία περί ρομαντικού δράματος και η <i>Μαρία Δοξαπατρή</i> ».....	57
ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΕΤΡΑΚΟΥ	
«Έρωτας και εθνική προδοσία σε δύο έργα του Βερναρδάκη: <i>Μαρία Δοξαπατρή</i> και <i>Ευφροσύνη</i> ».....	87
ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ	
Ο Δημήτριος Βερναρδάκης ως συγγραφέας θρησκευτικών σχολικών βιβλίων.....	111
ANNA ΚΑΡΑΚΑΤΣΟΥΛΗ	
Η ιστορική διδασκαλία του Δημητρίου Βερναρδάκη.....	129
ΜΑΡΙΑ ΤΟΜΠΡΟΥ	
Ο Δημήτριος Βερναρδάκης και η <i>Μπαλλάντα</i>	139
ΑΛΕΞΙΑ ΑΛΤΟΥΒΑ	
Η συμβολή του Δημητρίου Βερναρδάκη στην ανάδειξη των πρωταγωνιστριών του 19 ^{ου} αιώνα.....	145

ΒΑΡΒΑΡΑ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Η πρόσληψη του Δημητρίου Βερναρδάκη στην μεσοπολεμική περίοδο.....	157
ΜΗΝΑΣ Ι. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ	
Ο Δημήτριος Βερναρδάκης και τα «Περί Μουσικής».....	167
ΚΩΣΤΑΣ ΓΕΩΡΓΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ	
Μια πρόιμη ερμηνεία της Αριστοτελικής καθάρσεως.....	177
ΣΠΥΡΟΣ Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ	
Πρέπει να μεταγλωττίζονται τα έργα του Δημητρίου Βερναρδάκη;.....	181
ΕΛΕΝΑ ΚΑΜΗΛΑΡΗ	
Η τραγωδία <i>Κυψελίδα</i> και το γερμανικό προτυπό της.....	183